

**ЗАҲИРИДДИН
МУҲАММАД
БОБУР**

Китобхона

**ТОШКЕНТ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ
НОМИДАГИ
ХАЛҚ МЕРОСИ
НАШРИЁТИ**

АЗИЗ КИТОВХОН!

Қўлингиздаги рисола Бобурнинг «Мубаййн» асарига кирган бешинчи китобдир. Унда шоҳ Бобур шопропа услуб ва юксак бадий савияда ҳаж қилиш шариоитлари, ҳаж вақтлари, ҳаж арконлари, ҳаж суннат ва вожвларини мухтасар баён қилган. Ана шу жиҳатлари туфайли йirik адабий манба сифатида у Сизу бизга қадрлидир.

«Китобу-л-ҳаж» — Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 510 йиллигига бағишланади.

Нашрга тайёрловчи: САИДБЕК ҲАСАН
Масъул муҳаррир АЛИБЕК РУСТАМ
Муҳаррир БАХТИЕР ОМОН

Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Китобу-л-ҳаж: /Бобурнинг «Мубаййн» асарига кирган бешинчи китоб. — Т.: А. Қодирий номдаги халқ мероси нашр., 1993, 40 б.

Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Книга о хадже.

Бобур айтилди тўрт фарз тамом,
Эмди бешинчи* сари айла хиром.
Бу бешинчига бил-ки ҳаж-дур от,
Бўлди умрунда фарз бир навбат.
Бил-ки ҳаж шаръ ичра мундоқ-тур,
Қаъба тавфиға¹қасд қилмоқ-тур.
Ҳажда бор-дур булар дейин тўхтат,
Сабаб-у шарт-у руки-у махтурот²,
Вожиб-у мустаҳаб, суннатлар.
Тут қулоқ барчага дейин отлар.
Сабаби Қаъба бўлди эшитил,
Йана қолғонларини айтай бил.
Шарт-и ҳаж бил-ки икки турлук-дур,
Ҳар икисини дей-ки нечук-дур.
Бўлди шарт вужуб-у шарт-и адо,
Шарҳ айлай ҳар икисини санга.

ҲАЖ ВУЖУБИ ШАРОЙИТИНИНГ БАЙОНИ

Бил булар бўлди ҳажда шарт-и вужуб,
Тут қулоқ барчасин эшитил хўб
Ушбу беш фарзни деган кунда,
Иститоъатни³ деб эдим мунда.
Қайси-дур эмди иститоъат эшит,
Ҳар қилур-сен Худога тоъат эшит.
Бирини сикҳат керак баданда санга,
Фарз эмас сикҳат ўлмағонда санга.
Йана бил ихтийожи аслийдин,
Онча бўлмай ниманг зийод ул ҳийн,

---

* «Мубаййин» асари бешинчи китобига ишора (муҳ.)

¹ Қаъба тавфи — Қаъбани тавоф қилиш, яъни айланиб чиқиш.

² Махтурот, бирл. махтур эслайма. ³ Иститоъат — қодирлик.

Уйунга санга борсанг-у келсанг,
Нафақа бўлса ул ниманг билсанг
Йана онга керак санга қудрат,
Ким йайоқ бормағай-сен ул фурсат.
Мунҳасир⁴ ўз улоғда эрмас-тур,
Йетса йормоқ киройаға⁵ бас-тур.
Йана тожирға⁶ бу-дур ҳол,
Борса-ву келса, қолса раъсу-л-мол⁷.
Йана хотунга бовужуд бу ҳам,
Борурига керак турур маҳрам.
Мундин ўзга доғи шаройит бор,
Бўлса мавжуд ул шаройитлар,
Бўлди бир шарт мунда хуррийят,
Баданга фарз эмас бу сен тўхтат.
Йана бир шарт йўл амонлиғи-дур,
Узр бормасқа йўл йамонлиғи-дур.
Қаҳат ила зулм ўлса йўлда ул он,
Демагил ушбу навъ йўлни амон.
Бўлса дарйо арода сен билгил,
Йўл йамонлиғига эрур дохил.
Лек Жайхун-у Дажладек сувни,
Дема дарйо, наҳр де муни.
Тут қулоқ вақт бўлди шарт йана,
Шарҳ этай санга вақтларни сана!
Ҳажнинг авқотини дейин йод ол,
Бўлди зи-л-қаъда-ву йана шаввол.
Йана зу-л-ҳижжанинг бурунги ўни,
Вақтнинг дохили сен эт муни.
Бўлса гар ҳаж шаройити мавжуд,
Фарз ўшал дам қилур санга маъбуд.
Бўлса таъхир⁸ фарз бўлғонда,
Йана йилгача журм-дур⁹ анда.
Ким-ки бу навъ қилса ул таъхир,
Бора олмаса бил не-дур тадбир?
Қодир ўлғонда ушбу сўз билсун,
Борибон Қаъба фарз адо қилсун.
Умра-дур вақти ҳар қачон-ким қил,
Ул адо-дур қазо эмас-тур бил.
Гар борурега бўлмаса имкон,
Бил-ки вожиб-турур бу иш ул он.
Ҳаж учун бир овни айирибон,

⁴ Мунҳасир — ўз ихтиёрида бўлган. ⁵ Киройа — кира, ижарага олиш. ⁶ Тожир — савдогар. ⁷ Раъсу-л-мол-сармом, ⁸ таъхир — кечиктириш. ⁹ журм — жазо.

Йиборур зод-у роҳила¹⁰ берибон.
Бўлмаса гар жиҳати қарз қилур.
Ҳар-не айблаб адо-йи фарз қилур

ҲАЖ АДОСИ ШАРОЙИТИНИНГ БАЙОНИ

Эмди билгил адо шаройитини,
Шарҳ айлай санга шаройитини.
Ҳар замон-дур-ки бўлди ул мазкур,
Йана бири макон-ки Макка-дурур.
Гар бу мазкур бўлгон азминадин,¹¹
Бурна эҳром боғласанг ул ҳийн.
Бил-ки эҳром боғламоқ бу шиқ,
Жойиз ўлди вале кароҳатлиқ.
Йана бир шарт бил-ки бор эҳром,
Қил қулоқ шарҳ этайин сўзни тамом,
Билга-сен Каъба-и тавф эгтувчилар,
Ҳаж-и умра йўлига кетгучилар.
Бўлди уч синф айтайин бир-бир,
Тут қулоқ бу сўзимга, бўл ҳозир!
Бор-дурур бири хориж-и мийқот,¹²
Анга офоқий ўлди билгил от.

ҲАЖ МАВОҚИТИНИНГ БАЙОНИ

Бил-ки беш бўлди ҳаж мавоқити,
Борини санга шарҳ этай йетти.
Каъбага борур ичида йердин,
Ўтманг эҳромсиз бу беш йердин.
Зу-л-хулайфа Мадина аҳлига бил,
Жаҳфа-йи мийқот аҳли Шом дегил.
Нажд элига қарв-дурур мийқот.
Йаман аҳлига бор йаламлам от
Зоти ирқ ўлди йана бирига от,
Бил Ироқ аҳлига бу-дур мийқот.
Эр-у хотун Маккага кирмак учун,
Бу мавоқиттин ўтар билсун.
Ўтса эҳром боғламай ҳар ким,
Умра йо ҳаж анга бўлур лозим.
Бири мийқот ичида-дур лекин,

⁸ Таъхир — кечикиш. ⁹ Журм — гуноҳ. ¹⁰ Зоду роҳила — йўл озуқаси ва мициладиган ҳайвон.

¹¹ Азмина — замонанинг кўплиги. ¹² Мийқот — Ҳаж ва Умра-га эҳром боғланадиган жой.

Бор-и замин ҳалол аро сокин.
 Бу жамоъатни аҳли ҳалл дедилар,
 Ушбу йанглиғ отини бил дедилар.
 Йана бирни Ҳаром йерида бил,
 Бу жамоъатни аҳл-и Макка дегил.
 Бил-ки офоқи ўлса кишига от,
 Анга билгил-ки бор бу иш мийқот.
Ким-ки эҳромсиз бу бештин ўтар,
 Ушбу ўтган кишини бил-ки нетар.
 Йана мийқотга келиб эҳром,
 Боғлабон йўлга тушсун ул ҳангом.
 Умра йо ҳажни ўтаса ул он,
 Лозим ўлғай бу кишига бир қон.
 Уйлари аҳл-и ҳалға-дур мийқот,
 Боғлар эҳром уйддин ул авқот.
 Аҳл-и ҳалл гар ҳаром йерларига,
 Ўтса эҳромсиз ул эл йерига.
Бил офоқи эл киби мунга ҳам,
 Лозим ўлғай бу ишга қон ул дам.
 Ҳажга макине бил ҳарам йеридин,
 Боғлар эҳром шаръ эли дайридин
 Умра учун ҳалол йерга келур,
 Боғлар эҳром андин ул-ки билур.
 Бир ҳарам аҳли акс агар қилса,
 Мунда ҳам лозим ўлди қон билса.
 Ушбу мийқотга йовуқ йетсанг,
 Қилғулуқлар бу-дурур дей эшитсанг.

ЭҲРОМ БОҒЛАМОҚ БАЙОНИ

Десанг эҳром боғлайин, муни бил,
 Фусл қил йўқ эса, таҳорат қил.
 Тўн-у дастор-у ўтуқунг солғил,
 Кийгали тикмаган нима олғил.
 Белинга лунг боғла, чодир кий,
 Бош йаланг бўл бу вақтлар санга дей.
 Чодир-у лунг қилсанг эшитгил,
 Йанги-йў йувмағанни афзал бил.
 Буртунг бирла тирноғинг олғил,
 Қирқилур тукни қирқ, соч солғил.
 Қил ўзунга бу вақтда хушбў,
 Мустаҳаб бил бу вақтта ушбў.
 Ўтагай-сен намоз ики рақъат.

Ўқу «ал-Ҳамд»дин сўнг ул фуреат,
Ўқу «қул йо»ни бурноғи рақъат,
Йана «қул йо» сўнгида бу оят,

Раббано ло тузиғ қулубана баъда из ҳадайтано ваҳаб
лано мин ладунка раҳматан иннака анта-л ваҳҳоб.

Ўқу, қилсанг икинчи рақъатни,
«Қул ҳува-л-лоҳ» била бу оятни.

Раббано отино мин ладунка раҳматан ва ҳаййиъ лана
мин амрина рашадан.

ҲАЖ АДОСИ ВУЖУҲИНИНГ БАЙОНИ

Бор вужуҳ-и адои ҳаж уч навъ,
Мен дейин билурда кўрсат тавъ¹⁴.
Бири афрод-дур,¹⁵ қирон ¹⁶ бириси,
Бир таматтуъ¹⁷ уч ўлди, бил бориси.

АФРОД БАЙОНИ

Вақт-и эҳром айласанг нийят,
Умра¹⁸ йо ҳажга йолғуз ул фурсат,
Муни афрод ҳаж эли дер бил,
Нийят-и ҳаж гар ўлса муни дегил.

Оллоҳумма инний уриду-л ҳажжа фа йассирҳулий ва
тақаббалҳу минний.

Умраға нийят ўлса муни айт,
Дегулук ушбу вақт бу-дур энит.

Оллоҳумма инний уриду-л-умрата фи йассирҳолий ва
тақаббалҳо минний.

УМРА БАЙОНИ

Умрани суннат-и муаккада¹⁹ бил.
Вақти лекин эрур анинг бори йил²⁰

¹⁴ Тавъ — итоаткорлик. ¹⁵ Афрод — фардининг кўплиги. якка.
¹⁶ Қирон — иттифоқ, биргалик. ¹⁷ Таматтуъ — баҳра олиш, фойда
кўриш. ¹⁸ Умра — кичик ҳаж. ¹⁹ Муаккада — тасдиқланган, таъ-
кидланган. ²⁰ Яъни муайян вақти йўқ.

Ким-ки қорин²¹ эмас анга беш кун,
 Умра макруҳ-дур муни билсун.
 Арафа кун-дур бурунғиси бил,
 Сўнғи ташриқ²² бирла беш санағил.
 Умранинг рукни икки-дур сен бил,
 Ҳар икисини айтай эшитгил.
 Бир тавоф ила йетти шавт²³ адо
 Йана сазй эт Сафо-ву Марва²⁴ аро
 Умранинг шарти дағи икки эмиш,
 Қайси-лар-дур бил эмди бу ики иш.
 Бил-ки эҳром-дур булардин бир,
 Йана бириси ҳалқ²⁵ йо тақсир.²⁷
 Муътамир²⁸ ҳалқ қилса йо тақсир,
 Берур эҳромига бу иш таъбир.
 Муътамир Маккага йетипганда,
 Қилур ишни бил не-дур анда?
 Кирсин анда-ки Боб-и Иброҳим,
 Дерлар они ҳаж аҳлидин ҳар ким.
 Ҳар қачон қилса истиломи ҳажар,²⁹
 Талбийа³⁰ қатъи ушбу вақт анга бор.

ҚИРОН БАЙОНИ

Умра-ву ҳажга бир йўли нийят,
 Қилсанг эҳром вақти бил мунга от,
 Ҳажда ул-ки нуктадон эдилар,
 Бил-ки бу важҳни қироқ дедилар.
 Мунда маҳрам бўлурда муни дегил,
 Дегулик ушбу вақт бу-дур бил.

Оллоҳумма инний уриду-л ҳажжа ва -л-умрата маъан
 фа йассиррҳолий ва тақаббалҳо минний.

Ҳар қачон кирса Маккага қорин,
 Умрани бурна қилсун ул ҳаждин.

²¹ Қорин — ҳажни қирон важҳида адо этувчи. ²² Ташриқ — Зулдаъда ойнинг қурбонликдан кейинги уч кун. ²³ Шавт — ма-софа босиб ўтиш. ²⁴ Сафо-ву Марва — Сафо ва Марва тоғлари.

²⁵ Ҳалқ-мўйларни қириш. ²⁷ Тақсир — қисқартиш. ²⁸ Муъта-мир — Умра қилувчи. Қаранг: 18 изоҳга. ²⁹ Истиломи ҳажар — Каъбадаги муқаддас тошни ўпиш. ³⁰ Талбийа — ҳаж вақтида «лаббайка» деб айтиш.

Умранинг тавоф-у саъийн қилсун,
 Қилгулуқ иш йана бу-дур билсун.
 Қил бу эҳром ила тавоф-и-қудум³¹,
 Саъий ҳам қил бу сўз қилиб маълум.
 Ушбу қурбонни бил-ки вожиб-тур,
 Халқни бурна дей қилур не санга,
 Мунда бир қўйни қилга-сен қурбон,
 Субъ³² йо уй-йў³³ тевадин ул он.
 Ушбу қурбонни бил-ки вожиб-тур,
 Наҳр куни³⁴ бу иш муносиб-тур,
 Ушбу қурбон қилурда сен мун бил,
 Жамра-йи ақабадан кейин қилгил.
 Забҳдин³⁶ сўнгра халқ йо тақсир,
 Қилгил-у бўл ҳалол, дей бир-бир.
 Забҳра қодир ўлмагон билсун
 Рўза ҳаж кунлари тутар уч кун.
 Тутса гар ушбу рўзани ҳар ким,
 Керак ул вақт ул киши муҳрим.³⁷
 Ҳажнинг аъмолини³⁸ чу қилса адо,
 Йетти кун йана рўза бор-дур анга.
 Ёйидтин бурна тутмагон уч кун,
 Уҳдадин³⁹ забҳ айлабон чиқсун.
 Забҳдин ким-ки ожиз ўлса бу ҳол,
 Забҳ қилмай бу киши бўлса ҳалол.
 Лозим ўлгай анга ики қурбон,
 Бери эҳром қони, йана қирон,
 Забҳ учун ким-ки рўзани уч кун,
 Тутса ҳаж кунлари мун билсун.
 Наҳрда топса нима қурбонга,
 Тутмасун рўза забҳ-и давронга.
 Наҳрдин сўнгра топса забҳ учун,
 Қилмасун забҳ, рўза ул тутсун.
 Умрага бурна боғласанг эҳром,
 Айлаунча тавоф умра тамом.
 Ниййат-и ҳажни қилсанг ул фурсат,
 Йўқ эса акс айласанг ниййат.
 Ушбу иккига ҳам қирон от-тур,
 Сўнги важҳи хилоф-и суннат-тур.

³¹ Қудум — етиб келиш. ³² — Субъ — овланадиган ва суйиладиган ҳайвон. ³³ — Уй — қорамол. ³⁴ Наҳр куни — зулҳижжанинг ўнинчи, яъни қурбон куни. ³⁵ Жамрайи ақаба — шайтонга топ отиладиган жой. ³⁶ Забҳ — сўйиш. ³⁷ Муҳрим — ихромдаги. ³⁸ Аъмол — амалнинг кўплиги. ³⁹ Уҳда-мажбурият.

ТАМАТТУЪ БАЙОНИ

Умрага ким-ки боғлабон эҳром,
Тавфни ҳаж ойида қилса тамом.
Ҳаж учун йана боғласа эҳром,
Ул Ҳарам йеридин ўшул ҳангом.
Бил таматтуъ-дурур бу важҳга от,
Йана ўзга иштин дейин санга бот.
Мутаматтиъ⁴⁰ бил ики турлук-тур,
Ҳар икисини дей-ки нечук-тур.
Бирин ул-дур-ки ҳудий⁴¹ йўқ ҳамраҳ,
Не қилур ушбу киши бўл оғаҳ.
Бил-ки мийқоттин бу ул ҳангом,
Умра қилмоққа боғлар ул эҳром.
Умранинг тавфини адо қилур ул,
Саъй-и Марва билан Сафо қилур ул.
Бошни қирқар йана ҳалол бўлур,
Неча кун Маккада бу ҳол бўлур.
Тарвийа⁴² куни боғлар ул эҳром,
Ҳаж учун Маккий элдек ул ҳангом.
Анга тавф-и қудум ҳожат эмас.
Мутаматтиъга бил-ки суннат эмас.
Фарз тавфи қилур маҳал билсун,
Рамал-у саъйни адо қилсун,
Мутаматтиъ киши агар бўлса,
Қилса қон, рўза йо тутар бўлса,
Қилсун ушбу икени қориндек,
Қилибон муни хотир-и танидек.
Мутаматтиъ ки ҳудий бор ҳамроҳ.
Қилур ишни дей бўлунг огоҳ.
Умрадин сўнгра муҳрим ўқ турсун,
Йана ўзга қилур ишин сўрсун.
Тарвийа куни боғласун эҳром,
Ҳажига Маккий элдек ул ҳангом.
Қилибон наҳр куни ҳалқ иши,
Икки эҳромдин чиқар бу киши.
Ким-ки офоқий⁴³ ўлмаса муни бил,
Йўқ қирон-у таматтуъ анга дегил,
Сен қирон барчасидин афзал кўр,
Йана мундин кейин таматтуъ-дур.
Бил-ки уч важҳдин кейин не-дур иш,

⁴⁰ Мутаматтиъ — таматтуъ қилувчи. ⁴¹ Ҳудий — қурбонлик.

⁴² Тарвийа — зулҳижжа ойининг саккизинчи куни. ⁴³ Мийқот-дан ташқари.

Не дейиш-дур, санга дейиш не қилиш?
Ҳар бирига чу айладинг нийят,
Тил била талбийа де ул фурсат:

**лаббайка оллоҳумма лаббайка ла шарика лака лабай-
ка инна-л-ҳамда ва-н-ниъмата лака ва-л-мулку ла шарика
лака.**

Талбийа айтибон бўлуб муҳрим,
Бу неча ишни қилмасун ҳеч ким.

МАХТУРОТ БАЙОНИ

Бил ики турлук ўлди махтурот,
Тут қулоқ бир икига айтай от.
Бириси мужиб⁴⁵ фидо бўлди,
Йана бири мужиб-и жазо бўлди.
Бурноғи навъи бор-дур ики қисм,
Тут қулоқ ҳар икига айтай исм.
Бурноғи қисм бўлди мужиб-и қон,
Ўчқу йо қўйни қил бу дам қурбон.
Лек ики ишта тева-дур йо уй,
Ул ики ишта қилма қурбон қўй.
Ўн сакиз иш-дурур бу қисм эшит,
Айтайин барчасига исм эшит.
Ватй⁴⁶ ики йерга гар қилур муҳрим,
Йо ики йерга қил-дурур ҳар ким,
Хоҳ амд⁴⁷ эса, хоҳ эса нисйон,⁴⁸
Хоҳ тавъ⁴⁹ ўлса, хоҳ карҳ⁴⁹ ул он
Арафот ичра турмоғидин агар,
Бурнароқ бўлса бу деган ишлар.
Ҳажж-йу умраси бўлур ботил,
Ботил ўлса нечук қилур ул бил.
Умра-ву ҳажнинг ишларин қилсун,
Лозим ўлди бу ишга қон билсун.
Йана бил ҳажни қазо қилур ул,
Ушбу-дур бил шарият аҳлига йўл.
Гар вуқуфунгдин ўлса сўнгра бу иш,
Муфсид-и ҳаж эмас-турур бу қилиш.

⁴⁴ Махтурот — хатарликлар. ⁴⁵ Мужиб — сабаб. ⁴⁶ Ватй — жимоъ. ⁴⁷ Амд — билиб қилиш. ⁴⁸ Нисйон — эрдан чиқиш. ⁴⁹ Тавъ — истак, ҳавас, рағбат. Карҳ — жабр, мажбурлик, бир ишни ис-
тамай қилиш.

Халқ йо қасрдин бурун бу ишинг,
 Воқия ар бўлса не-дурур қилишинг,
 Ушбу йанглиг бу иш учун қон қил,
 Тева, йо уйни мунда қурбон қил.
 Гар бу иш бўлса ҳаж адосида,
 Ушбу феълингга лозим ўлгай қон,
 Бу ишинга қўй айлагил қурбон.
 Билгил, иккинчи бор давоъий-и ватӣ,
 Бўлмагил ушбу вақт соъий-и ватӣ.
 Мисл-и бўсу канор шаҳват ила,
 Мас агар қилса ҳам бу ҳайъат ила.
 Ғайр-и инсон жимоъида инзол
 Бўлса бу ҳукм-да-дурур йод ол.
 Назар-у фикр бирла келса маниӣ,
 Ушбу мазкур ҳукмда бил ани,
 Ушбулар муфсид-и ҳаж эрмас бил,
 Гар булар воқия ўлса сен қон қил.
 Билгил учунчи бор-дурур татйиб,⁵⁰
 Санга хотирнишон қилай айтиб.
 Ҳар-не андин ғараз эса хушбў,
 Татйибни бил-ки бор-дурур ушбу.
 Мисл-и мушку абиру анбару гул,
 Заъфарону бинафша-ву суябул.
 Мевалар бил-ки мунда дохил эмас,⁵¹
 Ғараз андин чу яхши ид бил эмас.
 Узв-и комилга қилсанг истеъмор,
 Йахши ид ҳукмин айтайин йод ол.
 Мисли соқ-у бош-у бут-у бозу,
 Бир-бирига агар йетар хушбў.
 Ҳар неча мажлис этсанг истеъмор,
 Онча қон қилга-сен муни йод ол.
 Гар бори танни айласанг татйиб
 Бўлса бир мажлис ичра бил эшитиб.
 Санга билгил бу вақт бир қон бас,
 Бирдин ортуқ бу вақт ҳожат эмас.
 Татйиб ҳукмида-дур хизоб⁵² эй йор,
 Андин этгайсен ижтиноб, эй йор.
 Лек хушбўга ким-ки тутса ўзин,
 Қон қилур гар эшитса шаръ сўзин.
 Куйса мажлис аро гар хушбў,
 Бок эмас бўлса бу қадар хушбў.

⁵⁰ Татйиб — хуш қилиш.

⁵¹ Дохил эмас — кирмайди. ⁵² Хизоб — бўёқ, юзники.

Яана махтур бу-дурур йод ол,
 Қилма эҳромда йоғ истеъмол.
 Узв-и комилга гар тегурсанг йоғ,
 Мунга ҳам қон-дурур, санга ул чоғ.
 Яана бешинчи бор тикилган тўн,
 Мен дейин бу тариқ бўйналган тўн.
 Ҳар не-ким кийгулик-турур мундин,
 Деганим ул-дурур гараз тўндин,
Ўтук-у бўрк-у кўнглак-у тунбон,⁵³
 Капанак⁵⁴ бирла жубба-ву⁵⁵ хафтон.
 Кийиз ўлсун гар ип била ўрган,
 Бори бу ҳукмда-дурур ўрган!
 Кийсанг они тамом ҳар кунда,
 Одатедек не ҳукм-дур мунда.
 Мунда ҳам санга лозим-дур қон,
Ўчку, йо қўйни қилга-сен қурбон.
 Тўнки ҳар кунда ким-ки ул фурсат,
 Чиқариб кийса тўрт-беш навбат.
 Бир неча кийганига қон қилсун,
 Масъала шаръда бу-дур билсун.
 Магар ўтук-ки каъбдин⁵⁶ қуйироқ,
 Қийибон кийганин ани ул чоғ.
 Эмди олтинчисин эшитгай-сен,
 Санга дей-ким бу вақт нетгай-сен.
Йопса ар бошни, йузини хотун,
 Бу ики киши доғи қон қилсун.
 Рубъича гар йопилса бу ики йер,
Бир кун ўтса бу ишга қон бер дер.
 Бил-ки йеттинчи бу-дурур, бешак,
 Қирқмоқ бир тук ўлса, йо ўрмак,
 Қирқса чор йакча соч-у сақол
Йо тамом ўзга узвдин, йод ол.
 Мисли қўлтуқ туки-йу оммасини⁵⁷
Қил қийос ушбуларга йанасини.
Йо ҳижомат йерини қирқилса,
 Бу бориға керак-ки қон қилса,
Яана махтур тирноқ олмоқ-тур,
 Сен эшит сўзларни мундоқ-тур.
 Бир илик тирноғин тамом олмоқ,
 Йо олинса айоқни ҳам мундоқ.
Йо киши тирноғини олур ҳийн,⁵⁸

⁵³ Тунбон — иптон. ⁵⁴ Капанак — ёпинчиқ. ⁵⁵ Жубба — халат.
⁵⁶ Каъб — тўпиқ.

⁵⁷ Омма — ҳамма, барча. ⁵⁸ Ҳийн — вақт, чоғ.

Олса ҳар мажлис ичра тўрталасин
Ушбу ишларга бор анга бир қон,
Ўчқу, йо қўйни ул қилур қурбон.
Тўрт мажлисда бир-бирин олса,
Тўрт қон-дур анга қулоқ солса.
Бир айоқ, бир иликни ким-ки тамом,
Олмаса қон анга йўқ ул ҳангом.
Тўққузунчини бил-ки бор мундоқ,
Фарз тавфини бевузув қилмоқ,
Ким-ки муҳаддис бу тавф қилса адо,
Йо жанаб бўлса ўзга тавф аро,
Лозим ўлғай бу иш учун бир қон,
Бу маҳал бир қўй айласун қурбон.
Эмди ўнунчисини айтай бил,
Бу йўсунлиқ-ки дер-мен андоқ қил.
Умранинг саъй-у тавфи қилғонда,
Гар киши бўлса бевузу анда,
Қилмаса гар иъода ушбу киши,
Анга бўлғай бу вақт қоннинг иши.
Йана махтурни эшит мундоқ,
Фарз таврин жанаб адо қилмоқ.
Бу йўсунлиқ бу иш учун қон қил,
Тева, йо уйни мунда қурбон қил.
Йана тавф-и зиёрат ўлғонда,
Бўлса макшуф аврате анда,
Йо булур азв рубъидин кўпрак,
Бўлса макшуф қон керак этмак.
Гар најосат тўнунгда бор ул ҳийн,
Ҳар неча кўпрак ўлса дарҳамдин,⁵⁹
Гар бу йанглиғ тавоф этар ҳар ким,
Бўлмағай анга ҳеч нима лозим.
Йана бир фарз тавфи айлар чоғ,
Тарк-и уч шавт бўлса, йо озроқ,
Мунга ҳам қон бўлур анга лозим,
Қонни қилмоққа бўлсун ул озим.
Фарз тавфини ким-ки қилғонда,
Тарк агар бўлса тўрт шарт онда
Йана аййоми наҳрдин таъхир,
Фарз тавфи гар ўлса қил қон бир.
Йана махтур ушбу-дур тўхтат,
Арафот ичра гар турар фурсат

---

⁵⁹ Дарҳам — чапланган.

Бурнароқ гар имомдия ҳар ким,
 Чиқса бир қон бўлур анга лозим.
 Йана тарк ўлса вожибе кишига,
 Қўйни қурбон қилур бу тарк ишига.
 Бил-ки ҳар вожиб ишларидин агар.
 Тарк бўлса ҳаж элига аксар,
 Ҳукми бор-дурур бу навъ ўрғапдек,
 Бори вожибини тарк қилғондек.
 Йана бир бу -дурур эшит ҳар ким,
 Сўнгги вожибини айласа тақдим,
 Ким-ки бу навъ этса йетгай,
 Ул киши бу ишига қон этгай.
 Эмди ўн саккинчисин эшитинг,
 Не йўсушлиқ-ки дермен андоқ этинг!
 Ким-ки мийқотдин ўтуб муҳрим
 Бўлса қурбон бўлур анга лозим.
 Ушбу ишлар-ки бўлди мужиб-и қон,
 Кимга-ким узр бирла бўлса ул он.
 Ана уч ишга сен мухаййар бил,
 Бири ул-дур-ки забҳ айлар бил.
 Йохуд уч кун анга сийом⁶⁰ эрур,
 Олти мискинга йо таъом берур
 Бергулук нима буғдой ўлса ул он,
 Киши бошига бор икки ботмон.
 Бор-дур иккинчи қисм аро неча исм,
 Садақа мужиб-и-дурур бу қисм.
 Йор-у хушбў-ву қирқмоқ, йулмоқ,
 Тегса йо бўлса узвдин озроқ,
 Йо сақол бирла бошни қирқилса,
 Рубъидин озроқ эрканин билса,
 Эмди айтай иккинчи қисмга исм,
 Садақа мужаби-дурур бу қисм.
 Бу деганларинг этса озроғини,
 Йо йана киши соч-у тириғини,
 Солса, йо олса, йо таҳоратсиз,
 Фарз тавфини айласа билинғиз.
 Йохуд ўн битни киши ўлтурса,
 Ҳукмини айтайин киши сўрса.
 Бўлса йо тарк-и вожиб ишлардин,
 Озроғи билга-сен у ҳар биридин,
 Садақа нисф соъ буғдой бер,
 Тут қулоқ шаръ аҳли мундоқ дер.

⁶⁰ Сийом — савмининг кўплиги. Рўзалар.

Бир бит ўлтурса киши ул он,
Қилур ул киши садақ луқма-йи нон.
Ким-ки ўлтурса ники йо уч бит,
Садақа бугдой ўлди бир каф эшит.
Йулса ҳар бир тукин агар муҳрим,
Садақа бир каф таъом ўлур лозим.

МАХТУРОТ ИККИНЧИ НАВЪНИНГ БАЙОНИ

Бу-дур иккинчи навъ махтурот,
Ким бурунроқ анга деб эрдим от.
Бил-ки бор мужиб-и жазо бу навъ,
Тут қулоқ шарҳ этай санга бу навъ.
Билга-сен мужиб-и жазо махтур,
Сайд-и баррийни қатл қилмоқ-тур.
Сайд сори ишорат ар этсанг
Сайд этарга далолат ар этсанг
Бу жиҳатлардин ўлса Сайд қатил,
Ушбуларни доғи бу ҳукмда бил,
Бўлса ул йерларда гар сотиқ-савдо,
Сайдни икки адл қилса баҳо.
Гар харид-у фурухт-сиз-дур йер,
Тут қулоқ шарҳ аҳли мундоқ дер.
Бир харид-у фурухлуқ йер топ
Ким бу мақталга⁶¹ бўлғай ул акраб⁶²
Нечага қилсалар баҳо ул ҳол,
Ул баҳо бирла забҳ этар нима ол,
Маккада ул нимани қурбон қил,
Йо бу қиймат била таъом олғил.
Ани мискинга қисмат эт ул он,
Киши бошига иккирар ботмон.
Йо бу иш қилғулук бўлур онга,
Рўза тутсуи ҳар икки ботмонга.
Гар бу қийматни қисмат айлар чоғ
Аритса нисф соъдин озроқ,
Садақа қилмоқ-турур анга лозим,
Йо бу ортуқ учун бўлур сойим.⁶³
Сайднинг қиймати агар ул чоғ,
Бўлса гар нисф соъдин озроқ.
Ҳукми зикр айлаган киби-дур бил,

⁶¹ Мақтал — қати этилган ер. ⁶² Акраб — энг яқин. ⁶³ Сойим — рўза тутувчи, рўзадор.

Ушбу зикр айлаган киби қилғил.
 Сайдни ҳар киши-ки ноқис этар,
 Ноқис этган кишини бил-ки нетар.
 Қил баҳо ноқис-у салимни ҳам,
 Сен тафовутни садақа бер ул дам.
 Сайдни ҳар киши бу навъ этса,
 Қоча олмаса ҳар киши йетса,
Қийматини тамом садқа берур,
 Масъала билга-сен мундоқ эрур.
 Ушатур гар йумуртқа муҳрим,
 Садақа қиймати бўлур лозим.
 Сайдта ўртоқ ўлса муҳримлар,
 Ҳар бирига тамом-и қиймат бор.
 Ҳар не муфрадқа лозим ўлса жазо,
 Бергуси қорин анда икки баҳо.
 Сайд-ким ани муҳрим ўлтурди,
 Шаръ эли мун митадек кўрди.
 Гар ҳалол этса сайд билгай-сиз,
 Муҳрим андин йеса эрур жойиз.
 Қатл қилса буларни гар муҳрим,
 Бўлмагай анга ҳеч нима лозим,
 Пашша-ву бурга-ву йана сичқон,
 Калас-у ари-йу йилон-у чайон,
 Бўри-йу шер-у ҳар-не дарранда,
 Бок эмас қатл қилсалар анда.
 Қарға-йи мурдор⁶⁴ нимани гар йер,
 Муҳрим ўлтурса бок эрмас дер.
 Бок эмас бўлса санг пушғу қўнғиз,
 Ҳашорат ўлса доғи бу-дур сўз.
 Бил-ки бордур ҳарамда сайд ҳаром,
 Неча-ким бўлмаса санга эҳром.
 Ҳар киши қатл қилса сайд-и ҳарам,
 Қийматин сайдқа айласун ул дам.
 Йо масокинга⁶⁵ бермак ўлди таъом,
 Йўқ раво савмлик ул ҳангом,
 Бўлса сайд ҳарамда гар ширкат,
 Бир баҳо мунқасим бўлур тўхтат.
 Урса, кесса ҳарам ўт-у йағочин
 Қийматин садқа айласун ул ҳийн.
 Кесмак, ўрмақдек ўлди ўтлатмоқ,
 Қилмагай-сен ҳарамда сен мундоқ.

⁶⁴ Мурдор — ўлимтиқ, нопок

⁶⁵ Масокин — мискиннинг кўплиги. ⁶⁶ Изхир — хушбўй ўсимлик.

Тиккан, эккан гар ўлса бу ҳар бир,
Йо тикан-ким оти эрур изхир⁶⁶
Йо қуруқ бўлсалар не-дур аҳком,
Хоҳ кес, хоҳ нафъ ол ул ҳангом
Бўлса мулк ичра гар дарахт-у гийо,
Лозим ўлгай кесилса икки баҳо.
Бўлди муҳримга неча иш жойиз,
Барчасин айтайин эшитгай сиз.
Богласанг белга нафақа ҳамйони,
Бок эмас тиккан ўлса ҳам они.
Йана ҳамом-у сойа пушмас бил,
Анда кир, хоҳ мунда ўлтурғил.
Учраса отлиқ-у йайоғ ҳар ким,
Ун била талбийа десун муҳрим
Чиқса ўзгада — андиша анисга,
Айтсун талбийани ҳар ишга.
Ҳолдин ҳолга чу нақл өтса,
Талбийа керак ул чоғ айтса.

ҲАЖ АРКОНИНИНГ БАЙОНИ

Ҳажда руки ики бўлди эшитғил,
Ҳар икисини айтай эшит, бил!
Фарз-и хорижни шарт дерлар бил,
Руки дерлар фариза-йи дохил
Анда бир тоғ-дур, оти Арафот,
Руки бил анда турмоқ ул авқот.
Арафа кун-ким туш эврлди,
Бил-ки турмоқ маҳаллари бўлди,
Арафа тўққузунчи кун-дур бил,
Муни зу-л-ҳижжа бошидин санағил,
Вақтни бил-ки бор-дурур мунча,
Ийд-и азҳо⁶⁷ тонги йоруғунча.
Бу деган вақтларда бир соъат,
Қил вуқуф анда-ким эрур тоъат.
Хоҳ отлиқ-дур анда, хоҳ йайоқ,
Хоҳ уйу анда, хоҳ бўл уйғоқ,
Хоҳ тур анда, хоҳ сен йотқил,
Ҳар-не қил соъате таввақуф қил.
Арафа батнида вале турма,
Анда турмоғини сен раво кўрма.

⁶⁷ Ийд-и азҳо — Қурбон ҳайити.

ҲАЖНИНГ ИККИНЧИ РУКНИНИНГ БАЙОНИ

Эмди иккинчи руки эшитгил,
Бу зийорат тавофи-дур билгил.
Вақтини билгил-ки бор-дурур уч кун,
Доҳил-и вақт-тур йана икки тун.
Ийд субҳи-дур ибтидоси анинг,
Бўлур уч кунгача адоси анинг.
Ушбу уч кун ичида икки туни,
Доҳил-и вақт, тавф эт муни.
Бил-ки бу вақт йетти шавт керак.
Шавтни бил луғатта бор-дур так
Ўзга маънода-дур эшит ҳар шавт.
Мунда уй гардишини дерлар шавт.
Гар бу эврулмак ўлса тарк ул он,
Лозим ўлғай бу иш учун қурбон.

ҲАЖ ВОЖИБОТИНИНГ БАЙОНИ

Ҳажда билгил-ки беш-дурур вожиб,
Борини қил адо йерида билиб.
Субҳ-и ийд ўлса ўтубон арафа,
Бўлди вожиб вуқуф-и Муздалифа
Бу деган йерда соъате турғил,
Ушбу турмоқни анда вожиб бил.
Саъй қилгил Сафо-ву Марва аро,
Вожиб ўлди бу феъл қилмоқ адо.
Санга кайфийатин дейин қилгил,
Саъйини тавфдин кейин қилгил.
Саъйини сен Сафодин эт бунёд,
Марва сориға бор бу сўз тут йод.
Марвадин кейин йана Сафо сориға,
Ушбу иш-дур ҳаж аҳлининг бориға.
Мунда билгил-ки йетти шавт керак,
Икки шавт ўлди бормоқ-у келмак.
Билгил учунчи вожибин мундоқ.
Бор-дурур ул Мийнода тош отмоқ.
Отқа-сен тўрт кунда тош етмиш,
Бошлағил ийд кунидин бу иш.
Ийдда йетти тошни от мунда,
Олтмиш учни отғил уч кунда.
Отға-сен ҳар кунда уч навбат,
Ҳар қачон отғавингда етти тош от.

Ким-ки офоқий ўлса тавф аро,
Вожиб ўлди тавоф-и садр анго.
Қайси-дур бу тавоф дей банда,
Ҳажнинг аъмолини тугатганда.
Каъба уйини йетти тавф қилинг,
Тавф-и садр ушбу бўлди билинг.
Рамалу саъй мунда йўқ ҳожат,
Қил тавоф-и видоъ бу фурсат,
Йана бош қирқ, йо соч эт тақсир,
Бўлди вожиб бу қилмағил тақсир,
Мунда тақсир қайси-дур билғил,
Бир илик сочнинг учидин кам қил.
Ҳалқу тақсир айла наҳр куни,
Ийд-дур-ким дейилди наҳр муни.

ҲАЖ СУННАТЛАРИНИНГ БАЙОНИ

Ҳажда билғил-ки тўрт-тур суннат,
Тут қулоқ барчасига айтай от.
Муни офоқий айласун маълум.
Суннат ўлди анга тавоф-и қудум.
Маккага киргач-ўқ тавоф қилинг,
Бу дағи етти тавф бўлди билинг.
Йана бир суннат ҳаж ўлди рамал,
Шавт уч бўлгунча сен эт бу амал.
Бу амал қайси-дур мен айтай бил,
Тебрат илқингни-йу тахаййур⁶⁸ қил.
Ким-ки аввалғи тавф қилса рамал,
Ўзгада эҳтийож эмас бу амал.
Саъй қилғил-ки саъй суннат-дур,
Йугурурга эшит-ки бу от-дур.
Йугурурунда Сафо-ву Марва аро,
Анда бу саъйни кетур баржо.
Анда милайн аҳзарайн-дурур⁶⁹
Ушбу иккининг аросида йугур.
Суннат ўлди бу тош отар аййом,
Кечалар бул Мийнода ул ҳангом.
Ушбу зикр айлагандин ўзгалари,
Мустаҳаб йо адаб-тур ўзга бари.

---

⁶⁸ Тахаййур — сайланиш. ⁶⁹ Милайн аҳзарайн — икки қўк мил.

ТАФСИЛ БИЛА ҲАЖ АЪМОЛИНИНГ БАЙОНИ

Эмди ҳаж фарз-у вожиб-у суннати,
Мустаҳаб-у йана адаб деганин.
Сизга тафсил ила байон қилайин.
Билмаган бўлсангиз айон қилайин.
Ким-ки ҳаж жонибига азм этса,
Бу сафарни ўзига жазм этса,
Ҳар-не-ким қарзи бор адо қилсун,
Хасмларни борин ризо қилсун!
Тавба қилсун бори гунаҳлардин,
Йамон ишлардин ўтсун ул боридин,
Дўстларни борин видоъ этсун,
Боридин ҳиммат истабон кетсун.
Анда ул вақт бўлса мол-и ҳалол,
Нафақа қилсун ул бу йўлда бу ҳол.
Азм этиб уйидин чиқар фурсат,
Уйда қилсун намоз икки рақъат,
Ўқуғуғуқни бил-ки бор-дур бу,
Мунда «Қул йо»-ву «Қул ҳува-л-лоҳ» ўқу!
Ўқусун бу дуъо ўтаб бу намоз,
Қўрсатиб тенгри дарғаҳида нийоз:

Оллоҳумма анта-с-соҳибоҳ фи-с сафари ва-л-муни-су
фи-л-ҳа-зари ва-л-халифату фи-л-аҳли ва-л-валади. Аҳ-
физно ва иййохум мин кўлли офатин ва ғоҳатин. Олло-
ҳумма бика инташаргу ва илайка таважжаҳту ва бика
иътасамту ва ълайка таваккалту. Оллоҳумма анта сиқа-
тий ва анта рижойй акфиний мо аҳаммани ва мо ла атта-
ҳим биҳи ва мо анта аъламу биҳи минний ғазза жорука
ва ла илоҳа гайрука. Оллоҳумма заввидни-итақво ва ағ-
фир лий зунубий ва важжихдний ли-л-хайри айнамо та-
важжаҳту. Оллоҳумма инний аъзузу бика мин ғасои-с-са-
фари ва котиби-л мунқалаби ва-л-ҳури ва баъда-л-қури
ва суи-л-мунзари фи-л-аҳли ва-л-моли ва-л-валади ва-л-
ас-ҳоби. Оллоҳумма ажъилний ва иййаҳум фи жаворика.

Уйдин бу сафарга чиққонда,
Бу битилгани айтсун анда:

Би-сми-л-лоҳи ла ҳавла ва ла қуввата илло би-л-ло-
ҳ-л-ъалийи-л-ъазим. Таваккалту ғала-л-лоҳи. Оллоҳумма
инний лам ахруж батаран ва ла рийоан ва ла сумъатан
бал харажту абқоа сахатика вабтиғои марзотика ва қазои

фарзика ва-ттибоъа суннати набиййика ва шавқан ила
лиқоика. Оллоҳумма ваффиқний лимо туҳиббу ва тарзо
ва-ҳфизний мина-ш-шайтони-р-ражими.

Ўқусун зоҳир айлабон ихлос,
«Ойату-л-курсий»-йу йана «ихлос».
Ўқусун бу дуъони отланса,
Бу дуъони керак-ки ўрганса:

Би-сми-л-лоҳи ал-ҳамду ли-л-лоҳи-л-лази ҳадоно
ли-л-исломи ва ғалламно-л-қуръона ва манна ғалайна
набиййуху ғлайҳи-с-салом.

Ал-ҳамду ли-л-лоҳи-л-лази жаъалано хайра умматин
ахражат ли-н-носи. Субҳона-л-лази саххара лана ҳаза ва
мо кунно лаҳу муқррина ва инно ила раббано мунқа-
либуна.

Йетса мийқотга йовуқ бу киши,
Анда мазкур бўлди қилгур иши.
Мен деган киби боғлабон эҳром,
Айласун Макка жонибиға хиром.
Ҳар қачонким хиром йерга йетар,
Анда ушбу дуоъ такаллум этар:

Оллоҳумма ҳаза-л-байту байтука ва-л-ҳараму ҳараму-
ка ва-л-уммату умматука ва-л-ғабду ғабдука ва ҳаза-л
мақому-л-ғоиду-л-мустажиру бика мина-н-нори фа қиний
мин ғазобика йавм тубъасу ғибодука ва раффиқни лимо
туҳиббу ва тарзо ва ҳаррим лаҳмий ва баданий ва шаърий
ва баширий ғани-н-нори.

Қатъ этиб Каъбаға чу йовушса,
Ҳар қачон Каъбаға кўзи тушса.
Айтсун ушбуларни ул фурсат,
Дегулуқлар бу-дур дейин тўхтат:

Оллоҳу акбар, Оллоҳу акбар. Оллоҳумма анта-с-салому
ва мин-ка-с-салому. Ҳаййина раббана би-с-саломии ва ар-
ҳилно дора-с-саломии. Оллоҳумма зид байтака ҳаза таъзи-
ман ва ташрифан ва маҳобатан ва тақриман ва зид мин
ҳажжин авиътамар таъзиман ва ташрифан ва маҳобатан
ва тақриман.

Ҳар қачон бўлса Каъбаға йетари,
Борсун ул масжид-и Ҳаром сари,

Бор набий Шайба эшиги анда,
Кирсун, андин айтсун аввал анда:

Оллоҳумма ҳаза ҳарамука ва маъманука. Қулту ва
қавлука-л-ҳаққу ва мин дахлиҳи кона омино. Оллоҳумма
ҳаррим лаҳмий ва баданий мина-н-нори ва қийно мин
ъазобика йавма табъасу ъибодика

Масжид ичра айоқ йаланг ўлғил,
Тавоф айларда ҳам бу ранг ўлғил.
Ўқуғул бу дуъони масжид аро,
Анда бор-дур ўқуғулуқ бу дуоъ;

Би-сми-л-лоҳи ва ъала миллати расули-л-лоҳи ал-
ҳамду ли-л-лоҳи-л-лазий баллаганий байтиҳа-л-ҳаром.
Оллоҳумма ифтах лий абвоба раҳматика ва мағфиратика
ва удхулний фиҳо ва ағлиқ ъала абвоби маъосийка ва
хассибни-л-амала биҳо.

Каъбаға сен йовуқ йетишганда,
Кутар илгингни, айтғил анда:

Оллоҳу акбар, Оллоҳу акбар. Оллоҳумма анта-с-салому
ва минка-с-салому ҳаййино раббано би-с-саломии ва-дхил-
чо дора-с-саломии. Оллоҳумма зид байтака ҳаза ташрифан
ва таъзиман. Оллоҳумма тақаббал тавбатий ва ақилний
усратий ва-ғфир хатиятий йо ханнону йо маннону. Би-
сми-л-лоҳи-с-салому ъала расули-л-лоҳи. Оллоҳумма ағ-
фирлий зунубий ва ифтах лий абвоба раҳматика-с-саламу
ъала малоикати. Оллоҳу ашҳаду ва ашҳаду анла илоҳа
илло-л-лоҳу ва анна Муҳаммадан ъбдуҳу ва расулуҳу.
Би-сми-л-лоҳи-с-салому ъала расули-л-лоҳи. Оллоҳумма
ағфир лий зунубий ва ифтах лий абвоба раҳматика-с-са-
лому ъала малоикати Оллоҳу ашҳаду ан ла илоҳа илло-л-
лоҳу ва анна Муҳаммадан ъбдуҳу ва расулуҳу. Би-сми-
л-лоҳи даҳалту ва ъала-л-лоҳи таваккалту Оллоҳумма
аҳдий қалбий ва саддид лисоний ва ақбил тавбатий ва
сабитний би-л-қавли-с-собити фи-л-ҳайавоти-д-дунйо ва
л-охирати. Оллоҳумма асъалука фи замоний ҳаза ан та-
рҳамний ва тақаббал ъусратий ва тазаъ ған визрий. Ол-
лоҳумма адхилний би раҳматика фи ъибодика-с-солиҳин.

Ҳажару-л-асвад⁷⁰ ўтрўсида бориб,
 Айт такбирни илик кўтариб.
 Бўса қил тошни, йо илик сургил,
 Ушмуни истилом дерлар бил.
 Тиқилишдин мўйассар ўлмаса бу,
 Тошқа боқиб салом ила йуру.
 Илигипг бирла сен ишорат қил,
 Ушбу вақт ушбуларни сен ўқуғил:

Би-сми-л-лоҳи Оллоҳу акбар. Ашҳаду ан ла илоҳа
 илла-л-лоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ʼабдуҳу ва ра-
 сулуҳу оманту би-л-лоҳи ва кафарту би-л-жиннати ва-т
 тоғути ва-л-лоти ва-л-ʼузза ва мо йаʼбудуна мин дунн-
 л-лоҳи инна валийу-л-лоҳи назала-л-китоба ва ҳува йа-
 тавалла-с-солиҳийн. Ла илоҳа илла-л-лоҳу иймонан бика
 ва тасдиқан би китобика ва вафоан би аҳдика ва-ттибоъан
 ли суннати набиййика. Оллоҳумма ағфир зунубий ва таҳ-
 ҳир қалбий фа-шраҳ лий садрий ва йассир лий амрий ва
 ʼофиний мимман йуʼофу.

Бу деганларни айлабон маълум,
 Қилга-сен ниййати-и тавоф қудум.
 Изтибоъ⁷¹ айлагил бу фурсатта
 Қайси-дур изтибоъ бил отта.
 Чап китфга ридо учини солиб,
 Уртасин рост қўлтуғунгдин олиб.
 Чап китфга йана бир учини сол,
 Изтибоъ ушбу-дур муни йод ол!
 Ҳар шароит-ки бор намоз аро,
 Келур оне тавоф аро баржо.
 Лек билгил тавоф қилғонда,
 Сўз айтма мубоҳ-дур анда.
 Айлагай-сен рийоят-и тартиб,
 Айтайин хотирингда ол, эшיתיб.
 Сен ҳажардин тавоф қил бунйод,
 Уйни сўл қўлга қил, бу сўз тут йод.
 Тавфни бошлабон ҳажар соридин,
 Айлагай-сен тавоф тошқаридин.
 Бўлмаса тавф бошламоқ тошдин,
 Эврулуб тошқа йет сана бошдин.
 Билга-сен-ким тавоф айлар он,

⁷⁰ Ҳажару-л-асвад — Каъбадаги қора тош

⁷¹ Изтибоъ — ҳаж либосининг бир учи ўнг қўлтиққа, иккин-
 чиси чап елкага ташланиши.

Тавф қилғил хатиму шод равон.
 Ушбу иккини уйга дохил бил,
 Эврулурда буларни уй сори қил.
 Каъбани эврулурда сен муни бил,
 Тавфни масжид ичида қилғил.
 Ушбу масжиднинг оти бўлди Ҳаром,
 Муниг ичидин эврул ул ҳангом.
 Шавт уч бўлғуча сен эт суръат,
 Йугуруб тебрат илгинг ул фурсат.
 Йугурур вақти бўлса гар тиқилиш,
 Тур агар фуржа⁷² топсанг айла бу иш.
 Тўрт оҳиста шавт қил анда,
 Истилом эт ҳажарға йетганда.
 Шавтларнинг аросида муни бил,
 Сен муволотни⁷³ рийоят қил.
 Йетти Шавт айлабон ҳажарға йет,
 Истилом-и ҳажар билан ҳатм эт.⁷⁴
 Йетти шавт ила мултазам келгил,
 Бу ижобат йери-дурур билгил,
 Каъба асторига илик урубон,
 Қучқа-сен Каъба томини турубон.
 Бу дуъо ушбу йерда сен ўқуғил,
 Ўқуғулуқ бу йерда бу-дур бил:

Оллоҳумма йо Рабби байти-л-ъатиқи аътиқ рақабатий
 мина-н-нори ва аъзиний мина-ш-шайтони-р-ражими ва
 аъзиний мин кулли суин. Ва-қниъний бимо разақтаний
 ва борик лий фимо атайтаний. Оллоҳумма анна ҳаза-л-
 байта байтука ва-л-ъабдуъабдука ва ҳаза-л-мақому-л
 ъоизу бика мина-н-нори. Оллоҳумма ижъалний мин ак-
 рама вофидука ъалайка.

Ҳаққа ҳамд-у расулға салавот,
 Дега-сен ушбу йерда ул авқот.
 Дил-у жон бирла мунда ҳозир бўл,
 Жамъ қил ўзни, жамъхотир бўл.
 Ҳожатингни Худойдин тилагил,
 Истижобат йери бу-дур сен бил.
 Йана келиб Мақом-и Иброҳим,
 Икки рақъат намоз ўтар ҳар ким.
 Бу намоз ўтамакни вожиб бил,

⁷² Фуржа — оралиқ. ⁷³ Муволот — кетма-кетлик.

Ҳар йетти шавттин кейин қилғил.
 Бу намоз ул мақомда қилмоқ,
 Гар муйссар эмас эшит мундоқ,
 Ута ҳар йерда ушбу масжид аро,
 Бу йўсуллуқ тавоф қилғил адо.
 Айлабон бу тавоф ким-ки чиқар,
 Қилсун ул вақт истилом-и ҳажар.
 Саъйға қилға-сен йана иқдом,⁷⁴
 Шарҳ этай барчасини тамом,
 Чиқ Сафо эшигидин ул фурсат,
 Саъй қилмоққа айлабон нийят.
 Сен Сафонинг тоғига чиқ мунча,
 Кўзга Каъба уйи кўрунгунча.
 Каъба сориға боқиб уч такбир,
 Кўтариб илгингни айтғил бир-бир:

Ла илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳу лаҳу-
 л-мулку ва лаҳу-л-ҳамду йухйи ва йумиту ва ҳува ҳай-
 йун ла йамуту би йадиҳи-л-хайру ва ҳува ʼала кулли
 шайʼин қадирун ҳува-л-аввалу ва-л-охиру ва-з-зоҳиру
 ва-л-ботину ва ҳува ʼала кулли шайʼин қадирун. Ла ило-
 ҳа илла-л-лоҳу ва ла набуду илло иййоҳу ла илоҳа илла-
 л-лоҳу мухлисина лаҳу-д-дина ва лав кариха-л-мушри-
 куна ва-л-ҳамду ли-л-лоҳи рабби-л-ʼоламина ал-ҳамду
 ли-л-лоҳи-л-лазий садақа ваъдаҳу ва насара ʼабдаҳу ва
 аъазза жундаҳу ва ҳазама-л-аҳзоба ваҳдаҳу ла шайʼун
 баъдаҳу ла илоҳа илло-л-лоҳу Илоҳан воҳидан самадан
 лам яттаҳиз соҳибатан ва ла валадан. Оллоҳумма ажъал
 ҳаза ҳажжан мабуруан ва саъйан машкуран ва ʼамалан
 мақбулан ва тижоратан лан табура би раҳматика йо ар-
 ҳама-р-роҳимина.

Бўлса гар ҳожатинг бу йерда тила,
 Тағридин зори-йу тазарруъ ила.
 Туш қуйи турмағил йана йуқори,
 Қил таважжуҳ бу вақт Марва сори.
 Айтғил бу дуъони бу фурсат,
 Йур-у оҳиста, қилмағил суръат:

Оллоҳумма аҳбибни би суннати набиййика ва таваф-
 фаний ʼала миллатика ва миллати расулика ва аъзиний

⁷⁴ Ҳам этмоқ — эгилмоқ. ⁷⁵ Иқдом қилмоқ — киришмак.

мин муфазалоти-л-фатани би раҳматика ёо арҳама-р-рө-
ҳимина.

Йуру оҳиста мийлға йетгил,
Икки мил аросида саъй этгил.
Бу йугурмакта ўқугил бу дуъо,
Бу дуоъни бу йерда қилгил адо:

Раббий агфир ва-рҳим ва-такрам ва тажоваз таммо
таъламу иннака анта-л-аъазза-л-акрама ва ихдиний ва
нажжиний тан ҳарри жаҳаннама.

Мийллардин ўтуб бор оҳиста,
Йуругил Марва сори пайваста.
Марвага чиқ, йўзунгни қиблага қил,
Сен Сафода ўқуғонинг ўқугил.
Бил-ки бир шавт-тур бу бир боришинг,
Кел йана икки шавт ўлур бу ишинг.
Йана шавт эт Сафо-ву Марва аро,
Йетти шавт ўлди вожиб ила адо.
Саъй қилгай-сен икки мийл аро,
Ҳар бориш, ҳар келишда қилгил адо.
Йод тутгил-ки мустаҳаб-дур бу,
Саъй айлар маҳалда бўлса вузу.
Йана кел Масжид-и Ҳаромга бот
Анда қил намоз икки ракъат,
Ушбу эҳром бирла Маккада тур,
Ушбу турмоғни бил ғанимат-тур.
Чиқмагил безарур масжиддин,
Қила олғанча тавф қил ул ҳийн.
Йетти шавт ўлди ҳар тавофе бил,
Икки ракъат тавоф этиб ўтагил,
Ҳар қачон бу тавофлар қилсанг,
Саъй ҳожат эмас-турур билсанг.
Йо бу масжидда сен намоз ўтагил,
Ҳар намоз анда минг намозча бил.
Йо назар Наъба уйига қилгил,
Бу назар қилмоғинг ибодат бил.
Сен эшитгил муни ривоятин,
Ибн Аббос деди Ҳазраттин.

Танзилу ғала ҳаза-л-байти куллу йавмин миъатун ва
ъишруна раҳматан ли-т-тоифина ва арбаъуна ли--л-му-
саллина ва ъишруна ли-н-нозирин.

Бўлса зи-л-ҳижжа ойидин йетти кун,
 Зухр ўтаб хутбае имом ўқусун,
 Ҳажнинг аъмолин айласун таълим,
 То-ки билгай қилур ишин ҳар ким.
 Секкизинчи куни-ки тарвийа-дур,
 Маккада офтоб чиққунча-дур.
 Чиққоч-ўқ офтоб топқариға,
 Маккадин чиқға-сен Мийно сорига.
 Талбийа айтибон йаёқ борғил,
 Ўқуғулук Мийнода бу-дур бил:

Оллоҳумма ҳаза минан ва ҳува мо ва-л-лийано алайҳи
 мина-л-маносики фа ман ʔалайно би жавомийи-л-хайроти
 камо мананту ʔала авлийоика ва аҳли тоʔатика фа инно
 ʔабдука носийатий би йадика таʔʔал мо арадта. Олло-
 ҳумма ва иййока адʔув ва минка аржу фа баллиғний со-
 лиҳа ʔамалий ва-ғʔирлий занбий ва қийно ʔазоба-н-нори.

Зухр ила аср-у йана шом-у апо,
 Масжид-и Хайф ичида қилғил адо.
 Кеча бўлмоқ Мийнода суннат бил,
 Масжид ичра кеча намоз ўтағил.
 Арафа субҳи бўлса чун пайдо,
 Тонг намозин Мийнода қилғил адо.
 Бўлға-сен йана озим-и Арафот,
 Ўқуғил бу дуъони ул авқот:

Оллоҳумма илайка таважжаҳту ва ʔалайка таваккал-
 ту ва бика иʔтамадту.

Арафот ичра бор, таваққуф қил,
 Йўл аросида турмағил, муни бил.
 Арафа батниға етишганда,
 Турма маҳсуб эмас вуқуф анда,
 Ғусл қил чун йовушса вақт-и завол,
 Суннат ўлди бу ғусл сен йод ол!
 Бўлса вақт-и завол ул ҳангом,
 Чиқсун ул вақт минбар узра имом,
 Анда ўлтурсун айтқунча озон,
 Қўпубон хутба ўқусун ул он.
 Ўқусун хутбани-йу ўлтурсун,
 Йана хутба ўқурға тик турсун!
 Бу икки хутбада ҳаж ишларини,
 Элға таълим айласун борини.

Үтасун зуҳрни иқомат ила,
 Асрни ҳам ўтар бу ҳайъат ила,
 Ушбу иккини мунда жамъ этсун,
 Ҳар иккига иқомат айитсун.
 Жамъ қилгон маҳалда ики салот,
 Арода нафл қилма ул авқот.
 Бўлмаса ҳар киши жамоъатда,
 Жамъ қилмай ўтар бу фурсатта.
 Ҳар бирисини вақтида қилсун,
 Ҳанафийлар бу масъала билсун!
 Ҳабобон зуҳр ила намоз-и дигар,
 Барча мавқиф⁷⁶ ушбу вақт кирар.
 Бил-ки мавқиф-дурур бори Арафот,
 Қил вуқуф анда-ким эрур тоъот.
 Урна батнийлик эмас мавқиф,
 Турма анда бу сўзга бўл воқиф,
 Бил-ки афзал-дурур бу ул ҳангом,
 Тева устида турса анда имом.
 Афзал ўлди вуқуф қилгонда.
 Сен имомингга тур йовуқ анда.
 Вақтида гар вуқуф бўлмаса бил,
 Фавт ўлур бу йил, ўта йана, бил.
 Магар ой бошини йангилгай-сен,
 Ийд кунини вуқуф қилгай-сен,
 Бўлса мундоқ вуқуф бор жойиз,
 Масъала ушбу-дур эшитгай-сиз.
 Муни билгил вуқуф қилгонда,
 Тут илик очуқ-у баланд анда.
 Ҳақга ҳамд-у расулга салавот,
 Дегил-у ҳожат иста ул авқот.
 Анда такбир дегил-у таҳлил,
 Ҳар замон талбийани айтқил.
 Мунда марвий⁷⁷ дуъо пайгамбардин,
 Бу дуъо-дур ўқуга-сен ул ҳийн:

Ла илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳу лаҳу-
 л-мулкү ва лаҳу-л-ҳамду йўҳйи ва йумиту ва ҳува ѓала
 кулли шайъин қадирун. Оллоҳумма ажъал фи қалбий
 нуран ва фи басарий нуран ва самъий нуран. Оллоҳумма
 ашраҳ лий садрий ва йасир лий амрий. Оллоҳумма инний
 аъзу мин васовиси-с-судури ва шитоби-л-амри ва шидда-

⁷⁶ Мавқиф — турар жой

⁷⁷ Марвий — ривоят қилинган

ти-л-қалби. Оллоҳумма иннака қолта адъуний фа-стажиб
 лакум ва анта латухлифу-л-мийъода. Оллоҳумма ҳаза-л-
 мақома-л-мастажира бика-л-ъоиду мина-н-нори фожирний
 мина-н-нори би ъафвика ва адхилний ал-жапната би
 раҳматика из ҳадайтаний ли-л-исломи ва ла тантазиъху
 минний вала тантазиъний минҳу ҳатто яқбазу ва инно
 ъалайҳи ва ваффақний лимо ифтаразта ъалайҳа ва ъаин-
 ний ъала талаби ризоика ва адои ҳаққиқа ва ажъалний
 мин аъзами ъибодика мин хайри тақсиматин фи ҳазихи-
 л-фитнати байна ъибодика-с-солиҳина мин нурин йаҳди-
 биҳи ав раҳматан табириху ъалайҳи ав ризқин табсу-
 туху ав хайрин йакшифуху ав балоин йадфаъуху ав фит-
 натин тасрифуху. Оллоҳумма аммин равъаитий ва устур
 ъавратий ва ақилний ъусратий ва ақзи ъанний зунубий
 ва-ғфир лий ва ли волидийҳа ва қаробатий ва аслиний.
 Оллоҳумма иннака даъавта ила-л-ҳаж ва ваъадта-л-мағ-
 фирата ъала шуҳуди маносикика ва қад аҳабнока ва ли
 кулли ва қад жойизати фа-жъал жойизатий ъан умури
 ва ҳаза ан тағфир лий зунубий ватуътини фи-д-дунйо
 ҳасанатан ва фи-л-охирати ҳасанатан ва қино ъазоба-н-
 нори.

Ҳизрдин бу дуъо-дурур марвий,
 Бу дуъодин кейин ўқу муни.

Йо ман ла йашғалуху самъин ъан самъин ва ла тапш-
 табиҳу ъалайҳи-л-асвогу йо ман ла йағлутуху-л-масоилу
 ва ла тухлифу ълайҳи-л-луғоту йо-ман ла йабраҳаху-л-
 ҳажжу-л-мулиҳҳина ва ла тазжаруху масоилу-с-соилина
 азиқно барда ъафвика ва ҳаловати раҳматика.

Онча турсун-ки анда кун ботсун,
 Кунга ул кеча жузвини қотсун.
 Ушбу навъ ўткарилса чун Арафа,
 Қилсун ул вақт азм-и Муздалафа
 Қилсун ул вақт имом ила ҳаракат,
 Талбийҳа айта-айта ул фурсат.
 Шом-у хуфтанни анда жамъ этгил,
 Вақт-и хуфтанда ҳар икисин қил.
 Ҳанафийға бил ушбу тўрт салот,
 Жамъ қилмоқ-тур анда ул авқот.
 Йўқ-турур жамъ қилмоқ ўзга маҳал,
 Масъала ушбу бўлди кўнгулга ол.
 Бир азон бирла, бир иқомат айла,

Ўта ҳар иккисини бу ҳайъа ила.
 Билга-сен-ким бу ики фарз аро,
 Фосила⁷⁸ бўлмасун қилурда адо,
 Фарзлардин фароғат ўлғонда,
 Сунав-у наафл-у витр ўта анда.
 Шомни вақтида гар этсанг адо
 Йана қилгил адо қилурда ашо.⁷⁹
 Кеча ул йерда-ўқ таваққуф қил.
 Тонг намозин қаронғуда ўтагил.
 Отса тонг анда-сен вуқуф этгил,
 Бу вуқуф ул маҳалда вожиб бил.
 Бил-ки мавқиф-дурур тамом бу йер,
 Магар ул йерга эл мухассар дер.
 Сен Қузаҳ тоғининг йовуғида тур,
 Мустаҳаб ушбу йерда турмоқ-тур.
 Толиъ ўлғонда субҳ-и ийд ул он,
 Бил-ки вақт-и вуқуф эрур бу замон
 Ушбу йерда вуқуф қилғонда,
 Айт такбир-у талбийа анда.
 Ўқу вақт-и вуқуф ушбу дуъо,
 Бу дуъо ул маҳалда қилгил адо:

Оллоҳумма би ҳаққи-л-мушъири-л-ҳароми ва-л-байти-
 л-ҳароми ва-ш-шаҳри-л-ҳароми ва-р-рўқни ва-л-мақоми
 баллиғ руҳа Муҳаммадин салла-л-лоҳи ʼалайҳи ва салам
 минна-т-таҳиййата ва-с-салома ва адхилно дора-с-саломи
 йо зо-л-жалоли ва-л-икроми.

Ҳар қачон йахши йорунша кундуз,
 Кун чиқардин бурун эшит бу сўз.
 Бор тош отмоқ учун Мийно сорига,
 Бил-ки вожиб-турур бу иш бориға.
 Батн-и водийда турғил-у ўнг қўл,
 Қил Мино сорига-ву Каъбаға сўл.
 Йузни бу вақт Ақаба сори қилур,
 Тош бу ҳайъат била туруб отилур.
 Тош қуй ибҳом⁸⁰ тирноғи уза бил,
 Мададисин мусаббиҳа⁸¹ бил қил.
 Йо отар тош бу шакл ила тутсун,
 Ақд тутқон масаллик ўтур учун,
 Тўрт, йо беш қари йироқ отқил,

⁷⁸ Фосила — масофа, узилиш. ⁷⁹ Ашо — кечки намоз

⁸⁰ Ибҳом — бош бармоқ. ⁸¹ Мусаббиҳа — кўрсаткич бармоғи.

Мунча чоғлиқ отарни вожиб бил,
 Йеттидин тошни кам отилмас бил.
 Бурноғи тошда талбийа бас қил.
 Тошни от офтоб чиққанда,
 Мустахаб бил тош отмоқ ул онда,
 Бе кароҳат туш ўлгунча отқил,
 Ўтса туш тош отиш кароҳат бил.
 Лек иккинчи куни тонг отқунча,
 Бўлди вақт-и жавозот мунча.
 Тошни йўл устидан кўтар, доғи от,
 Йерга тушсун-у бу отғон ул авқот.
 Тушмаса йерга йўқ ҳисоб ул отиш
 Санга ушбу маҳал иъода-дур иш.
 Ҳар тош отғонда бу дуъо ўқуғил,
 Тош отарда ўқуғулук муни бил:

**Би-сми-л-лоҳи во-л-лоҳу акбар. Оллоҳумма-жъалҳо
 ҳажжан мабруран ва занбан мағфуран ва саъйан машку-
 ран.**

Ҳар-не йер жинсидин-ки бор қаттиқ,
 Мисли йоқут-у кесақ-у балчиқ.
 Жойиз ўлди булар отилмоқ учун,
 Тош вале лхши рамй қилмоқ⁸² учун.
 Отсалар тошни мун билсунлар,
 Ҳалқ-у тақсир-у наҳр қилсунлар.
 Умра йо ҳажга муфрад ўлса киши,
 Ҳалқ ила наҳрда нечук-тур иши.
 Жойиз ўлди бу икидин ҳар бир,
 Қилса тақдим-у айласа таъхир.
 Мутаматтиъ била вале қорин,
 Қилур ул ҳалқ сўнгра қурбондин.
 Сен ўзунг, суннат ўлди, қурбон қил,
 Бу дуъони бу вақт сен ўқуғил:

**Би-сми-л-лоҳи во-л-лоҳу акбар. Оллоҳумма минка ва
 бика ва лака тақаббал минний камо тақаббалта мин ха-
 лилика Иброҳими ғалайҳи-с-саловот ва-с-салом.**

Тева қурбон қилурга бил фозил,
 Тевадин сўнгра уйни фозил бил.
 Тева-ву уйда бўлса гар ширкат,

⁸² Рамий қилмоқ — отмоқ

Қўйни йолғуз бил афзал ул ғурсат.
Йетти кишига бор тева йо уй,
Лек ҳар бир киши учун бир қўй.
Бўлса гар сочни солғувчи киши кал,
Устара бошига сурсун ушбу маҳал.
Ҳалқ-у наҳр айлаган ҳалол бўлур,
Барча махтурдин бу дам қутулур.
Магар иккига ватй-йу сайддурур,
Анга ул дам бу икки қайд-дурур.
Бу деганларни келтурулса бажо,
Қил зийорат тавофини сен адо.
Қил тавоф-и қудумдек муни ҳам,
Рамал-у саъй қилғил ул дам.
Бурноғи тавф ичра саъй-у рамал,
Қилмағон бўлсанг айла ушбу маҳал,
Билга-сеп-ким тавоф-и фарз бу-дур,
Бори оламга мисл-и фарз бу-дур.
Вақти мазкур бўлгон уч-кундур,
Йана уч кун аро икки тун-дур.
Ким-ки вақтидин айласа таъхир,
Бўлди макруҳ, қилсун ул қон бир.
Ҳаж ила бу тавоф қилгон ҳол,
Бўлур ушбу замон тамом ҳалол.
Шавтлардин фароғат ўлғонда,
Бор Мийно сориға, тош от анда.
Тонгласи ийднинг иккинчи куни,
Айт ташриқ ибтидоси муни,
Ўқусун туш, қилса хутба имом,
Мунда бир хутба ўқур ул ҳангом.
Қолгон аъмол-и ҳажға айтиб от,
Элга таълим қилсун ул ғурсат,
Масжид-и Хайф йовуғида тош от,
Отқа-сен йетти тошни ул ғурсат.
Кўкка қил кафларингни айла дуъо,
Тенг тут эғнинг била дуъо қил адо.
Дега-сен ҳамд-и қодир-у гаффор,
Айт тақбир-у қилғил истиғфор,
Қилинғиз йахши соъат анда даранг,
Тангридин ҳожат ўлса анда ёсланг.
Йана ул йердин интиқол⁸³ қилиб,
Йетти тош отқа-сен бу сўзни билиб,
Бил-ки бор-дурур бу жамра-йи вусто,

⁸³ Интиқол — қўзғалиш, кўчиш.

Жамрадин сўнг йана дуъо қил адо.
 Буриғидин даранг кўпрак қил,
 Ҳожатинг бўлса тангридин тилагил..
 Ақабаға бор-у сўнгроғи жамра,
 Қил адо муни батн-и водий аро.
 Чун туганса учунчи рамй-и жимор,⁸⁴
 Бу маҳал сен дуъога турмай бор.
 Йана ташриқнинг иккинчи кунн,
 Ким дер эл ийддин учунчи кунн.
 Зикр қилгондек айлабон такрор,
 Қилгил уч қатла анда рамй-и жимор..
 Туганиб ушбу кунда тош отари,
 Турмаса анда, борса Макка сори.
 Андин охирқи рамй соқит ўлур.
 Жамра рамйидин бу дам қутилур.
 Макка бормаи Мийнода-ўқ турса,
 Кеча анда қўнуб тонг отурса
 Анга охирқи рамй ўлур лозим,
 Рамй этиб Маккаға бўлур озим.
 Лек авло бу-дур эшит, эй йор,
 Кеча турса-ву қилса рамй-и жимор,
 Макка сориға озим ўлгонда,
 Туш муҳассаба⁸⁵ қил даранг анда.
 Турсангиз Макка ичра муни билинг,
 Қила олгонча анда умра қилинг.
 Бори аъмол-и ҳаждин ўлса фароғ,
 Маккадин уйга ражъат айлар чоғ,
 Ким-ки офоқи ўлса эшитсун,
 Бу замон ул тавоф-и садр этсун.
 Бу тавоф ушбу элга вожиб бил,
 Барчадин сўнгра бу тавоф этгил.
 Сен тавоф-и видоъ этганда,
 Рамал-у саъй қилмагил анда.
 Йетти шавт айласанг сен ул фурсат,
 Ўтагай-сен намоз икки ражъат.
 Бу замон қил азимат-и Замзам,
 Кўп-кўп ич, андин ичмагил кам-кам,
 Бу сувни ҳар тилакка-ким ичилур.
 Тилагин тангри мустажоб қилур.
 Кел дағи ўп уй остонасини,
 Қилайин сагга шарҳ сабабини.

⁸⁴ Рамй-и жимор — тош отош.

⁸⁵ Муҳассаба — тош ташланадиган жой.

Таш била эшик аросида туруб,
Мултазамга йуз-у кўзунгни суруб,
Каъба асторига илик урубон,
Қучқа-сен Каъба томини турубон.
Уй видоъ айламакка бисйоре,
Йиғлабон зор-у қилга-сен зоре.
Истилом айлабон ҳажарни бу дам,
Қўйга-сен азм айламакка қадам.
Ушбу масжид-ки оти бўлди Ҳаром,
Чиқибон андин айлагувча хиром.
Қилма орқангни Каъба уйи сори,
Ушбу уйга керак кўзунг назари.
Бил-ки хотун киши ҳаж ишларида,
Эр кишидек турур бўлар борида.
Магар ул иш-ки бўлғуси мазкур,
Анда хотунга ҳукм ўзгача-дур.
Боғлаб эҳром муҳрим ўлғонда,
Қилмасун талбиййа баланд анда.
Йана эҳром вақти бош йонсун,
Кийса жойиз-дурур тикилган тўн.
Тавфда қилмасун рамални адо,
Қилмасун саъй икки мийл аро.
Ҳар қачон бўлса издиҳом анда,
Қилмасун тошқа истилом анда.
Бу деган масъалани билсун ул,
Қилмасун ҳалқ, қаср қилсун ул.
Ҳайз ҳаж ишига зийон бермас,
Моний ҳеч бешак ул эрмас.
Магар ўлғай анга тавоф иши,
Қилмасун они ҳойиз ўлса киши.
Ҳойиз ўлғон маҳалда сабр этсун,
Ариғач тавф қилсун ул хотун.
Гар зийорат тавофни қилгондин,
Сўнгра ҳойиз гар ўлса бил андин.
Садр тавфи бу вақт соқит ўлур,
Бу тавоф айламакгин ул қутулур.
Арафот ичра бўлса турмоқ қут,
Ҳаж ҳам ўлғай чу бўлса мундоқ қут,
Бу киши тавф-у саъйни қилибон,
Чиқсун эҳромдин бу сўз билибон.
Йана бил ҳажжини қазо қилсун,
Бу шаройит била адо қилсун.

Элга эҳром боғлағондин сўнг,
 Монийь воқитъ ўлса ондин сўнг,
 Мисл-и душман ҳароси бирла мараз,
 Ушбу йанглиғ мавонийъ ўлса ғараз.
 Муни ихсор ҳаж эли дер бил,
 Муҳсир ўлғонда бу йўсуилуқ қил.
 Ҳадини Маккага йибор ул ҳийн,
 Забҳ айларга бир кун эт таъйин.
 Мутаматийъ гар ўлса йо қорин,
 Йиборур икки ҳадиъи андин.
 Наҳрдин бурна бор раво қурбон,
 Лек ғайр-и ҳарамда қилма бу қон.
 Ҳар қачон ўтса ул муъаййан кун,
 Муҳсир эҳромдин дегил чиқсун.
 Ҳар киши муҳсир ўлса ул фурсат,
Ҳалқу тақсир йўқ анга ҳожат.
 Бўлса ихсор зойил ул кетгай,
 Бўлса мумкин-ки ҳадиъга йетгай.
 Борибон ҳаж адо қилур билсун,
 Ҳадиъни ҳар-не қилса ул қилсун.
 Ҳадиъ забҳ этсалар бу бўлса ҳалол,
 Бар тараф бўлса монийъи ул ҳол.
 Ҳажга муҳрим гар ўлса ул танҳо,
 Қилсун ул вақт ҳажу умра қазо.
 Умрага муҳрим ўлса ул йолғуз,
 Умра қилсун қазо эшит бу сўз.
 Бўлса ҳаж бирла умрага муҳрим,
 Бир ҳажда икки умра-дур лозим.
 Киши гар икки рукндин мамнуъ,
 Бўлса-ву Маккада бу топса вуқуъ,
 Муҳсир ўлғай бу киши ҳам, эй йор,
 Манъ-и бир рукн эса эмас ихсор.

ҲАЖЖ-И ҒАЙР БАЙОНИ

Ҳақ ибодоти мисли унтуч-дур,
 Бу ибодот навъи бил уч-дур.
 Бириси бил-ки маҳз молий-дур,
 Бил булар шаръ эли мақоли-дур.
 Гар ибодот бўлса ушмундоқ,
 Бор раво нойиб айласанг мутлақ

Молдй и маъд бӯлди сен тўхтот,
 Бил ки савм-у салот-дур бадабий,
 Ҳалдугунгдин бажо келтургил они,
 Мунда жойиз эмас ибодат бил,
 Ҳалдугунг бирла бу ибодат қил.
 Ҳаж учунчиси-дур қулоқ тутқил,
 Ушбу иккисини мураккаб бил.
 Бу ибодатдин ўлсанг ар ожиз,
 Нойиб этсанг кишини бор жойиз.
 Билга-сен ажз ҳаддини мунча,
 Бар давом ажз ўлгунча.
 Ҳтаса ҳаж санинг учун нойиб,
 Бар тараф бўлса ажз бил эштитиб,
 Ушбу ҳаж билга-сен ҳисоб эрмас,
 Чораси бор-дурур иъодаву бас.
 Ҳаж фарз ўлса бу йўсуллуқ қил,
 Феълда бор-дурур ибодат бил.
 Бил-ки нойиб-и мансуб учун ниййат,
 Айласун ҳаж ўтарда ул фурсат.
 Нойиб этса жиноятс ул он,
 Бўлса ул қилгон иши мужиб-и қон.
 Ҳзидин нойиб этса анда бу дам,
 Бил қирон қони-йу таматтуъ ҳам,
 Леқ иҳсор қонини омир,
 Берур-у бермас ушбу қон муҳсир,
 Ҳажни фосид гар айласа маъмур,
 Нафъа ҳар-не олгон эрса берур.
 Бўлгон ўлса кишига ҳаж лозим,
 Бўлмагон бўлса ҳажга ул озим.
 Ҳар қачон назъ чоғиға йетгай,
 Ворисиға васиййат ул этгай.
 Қим тунуб ужра молидин кишини,
 Ҳтагай бу кишига ҳаж ишини.
 Андин ар қолса анча чоғлиқ мол,
 Сулсидин ужраға йетишса бу ҳол.
 Вориси ушбу масъала билсун,
 Бу вассиййат била амал қилсун.
 Йўлда нойиб гар ўлса ул фурсат,
 Не қилур бу замон дейин тўхтот.
 Қолгон ул сулсни ҳисоб этса,
 Йана бир ужра бўлголи йетса
 Ушбу омир йеридин ужра бериб,
 Йиборур ҳаж ўтарга бир нойиб.

Афзал ўлди бу ишта эшитгил,
Ҳаж-и фарз ўтагани нойиб қил.
Кишига бўлса назъ чоғида мол,
Бори сулсин васийят этса бу ҳол.
Ворисиға бу вақт ўлур лозим,
Ужра тутмоқ ҳаж ишига ҳар ким,
Неча ҳажнинг адосиға бу мол,
Йетса билгил-ки анда бу-дур ҳол,
Афзал ул-дур эшит масойилда,
Бунча ҳажни қилса бир йилда
Гар мусофир васийят этса бу иш,
Ватанидин керак-турур бу бориш,
Гар васийятни қилмаса бу киши,
Бўлмағай ворисға ужра иши,
Лек ворис гар ўлса ул болиғ,
Бўлса ул ўлгувчига дуйолиғ
Бўлди жойиз бу вақт бу иш анга,
Ким ўлук молидин ҳаж этса анга.

ҲАДЙ БАЙОНИ

Ҳадйни бил-ки бор-дур ул ҳайвон.
Ким қилур ҳақ йўлиға эл қурбон.
Тўрт ҳайвондин ўлди ҳадй эшит,
Тева-ву уй-уқўй-у учку айит.
Ҳадй этарда бу-дур афзал бил,
Ҳадйни олинга солиб сургил.
Минмак-у йукламактин ар нуқсон,
Бўлса ҳадйнингға билгасен ул он.
Ҳадйдин ҳар нима-ки тугса ул он,
Садақа қилгил они, йо қурбон,
Садақа қил этини-йу жулини,
Ҳар ўзунгдин қўй ўлтурур шалини.
Йўлда ҳадйнинг сенинг агар ўлса,
Топ бадал анга вожиб ар ўлса.
Ҳадй-и вожибта айб ёса фохши,
Бир бутун ҳадй бирла ани олиш,
Сен ўзунг забҳ қилсанг авло-дур,
Йўқса бу вақт ҳадйнинг устида тур.
Қилга-сен забҳ наҳр кунларида,
Бўлсун ушбу ишинг ҳарам йерида.
Магар ўлгай бу вақт ҳадй қирон,
Йо таматгуъ-и татаввуъ ўлса ул он.
Ушбу уч иш-ким мен этгим адо,

Бил-ки бор забҳ-и гайр-и наҳр раво.
Ушбу учдин йесағ бўлур авда,
Сулсини лек садақа қилгонда.
Садақа қил ўзга ҳадиларни гамом,
Йод тутғил-ки айладим эълوم.

КИТОБ ХОТИМАСИ

Бобур эмди агарчи чектим ранж,
Келди илгимга ушбу йанглиғ ганж.
Ганж нуқсонға харждин тортар,
Харж қилгон сойи бу ганж отрар.
Бори эл зойиъ этмайин ранжин,
Йоширур олам аҳлидин ганжин.
Мен бу ганжимни ошкор эттим,
Бори дин аҳлига писор эттим,
Ушбулар-ким дедим бўлунг огоҳ,
Бор-дурур борча холисан ли-л-лоҳ.
Бу демактин гараз ҳақ эрди-йу бас,
Шеърү шоъриқ эрмас эрди ҳавас.
Чунки илмийсин айладим таҳқиқ,
Амалийсига берга-сен тавфиқ.
Бу китобим-ким эҳтимом өттим,
Жидду жаҳд айлабон тамом өттим.
Чун байон өттим анда шаръийот
Не ажаб гар дедим Мубайинн от.
Маккийдин расул кетганидин,
Ҳижрат айлаб Мадина йетганидин.
Йил тўқуз йуз йигирма севиз эди,
Фикҳда Бобур ушбу назм деди.
Уламодин бу-дур менинг тилагим,
Қўлдағайлар бу иш аро билагим.
Ғаалат-и душа мундалалар бўлса,
Тузсалар шафқате агар бўлса.
То бу иштин савоб топқайлар,
Афв зайлини манга йошқайлар.

Тамнат ғамом.

